

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญของข้าวที่มีต่อระบบเศรษฐกิจของไทย

เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความกดดันทางด้านกลีกรรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกและทำเกษตรกรรม เช่น ปลูกข้าว ซึ่งก่อให้เกิดปริมาณผลผลิตสูงเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านอื่น ๆ ผลผลิตข้าวที่เกิดขึ้นจึงมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของไทยเป็นอย่างมาก ทั้งในด้านก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มเพราะข้าวที่ผลิตได้อยู่ในรูปข้าวเปลือกจะต้องนำข้าวโรงสีเนื้อแปรสภาพเป็นข้าวสารที่จะนำออกจำหน่ายไปสู่ผู้บริโภคได้ และในด้านการนำมาซึ่งเงินตราต่างประเทศเป็นอันดับหนึ่งเสมอมาเมื่อเปรียบเทียบกับพืชชนิดอื่น ๆ จะเห็นได้จากสัดส่วนมูลค่าของข้าวที่เกิดจากการส่งออกไปขายยังต่างประเทศต่อมูลค่าการส่งออกสินค้าออกทั้งหมด ปรากฏว่าใน พ.ศ. 2408 มูลค่าสินค้าออกข้าวมีประมาณร้อยละ 55 ของสินค้าออกทั้งหมด ในทศวรรษ 2414-2423 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 60¹ และจากตารางที่ 1.1 ที่แสดงถึงมูลค่าข้าวส่งออกและสัดส่วนต่อมูลค่าส่งออกทั้งหมด ปรากฏว่าข้าวมีมูลค่าเฉลี่ยลดลงเหลือร้อยละ 36 ของมูลค่าส่งออกทั้งหมดในทศวรรษ 2500-2509 และสัดส่วนดังกล่าวลดลงเหลือประมาณร้อยละ 20 และ 14 ของมูลค่าส่งออกทั้งหมดในทศวรรษ 2510-2519 และ 2520-2529 ตามลำดับ แสดงว่ามูลค่าของข้าวที่ส่งออกได้ลดลำดับความสำคัญลง เนื่องจากในระยะแรกสินค้าออกของไทยที่สำคัญมีเพียงไม่กี่ชนิด ได้แก่ ข้าว ไม้สัก ยาง และดีบุก ในระยะหลังเกษตรกรเริ่มปลูกพืชไร่ชนิดอื่น ๆ ควบคู่ไปกับการปลูกข้าว หรือได้มีการใช้เนื้อที่ที่ใช่เพาะปลูกข้าวไปเพาะปลูกพืชไร่ชนิดอื่น ๆ มากขึ้น ทำให้ผลผลิตของข้าวลดน้อยลง และทำให้มีพืชผลหลายชนิด เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ปอ ถั่วเขียว ฯลฯ ส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศ มูลค่าของสินค้าที่ส่งออกจึงจำแนกออกไป

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์, "ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2394-2453" หน้า 75

มาก ดังจะเห็นได้จากตารางที่ 1.2 ที่แสดงถึงมูลค่าการส่งออกพืชเกษตรที่สำคัญของ ไทยและสัดส่วนต่อมูลค่าส่งออกทั้งหมด ปรากฏว่า มูลค่าการส่งออกขาง สิ้นค้าส่งออก สำคัญเช่นเดียวกับ ข้าว ในทศวรรษ 2500-2509 เฉลี่ยร้อยละ 20.85 ของมูลค่า ส่งออกทั้งหมด สัดส่วนดังกล่าวมีแนวโน้มลดลงเหลือเพียงเฉลี่ยร้อยละ 11.77 ใน ทศวรรษ 2510-2519 และเหลือร้อยละ 8.28 ระหว่าง พ.ศ. 2520-2528 สำหรับ ข้าวโพงและผลิตภัณฑ์มันสำปะหลัง มูลค่าการส่งออกในทศวรรษแรก 2500-2509 และ 2510-2519 มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น จากเฉลี่ยร้อยละ 6.40 เพิ่มขึ้นร้อยละ 11.34 และ ร้อยละ 3.96 เพิ่มขึ้นร้อยละ 7.72 ตามลำดับ แต่มูลค่าการส่งออกข้าวโพงในระยะ หลังตั้งแต่ พ.ศ. 2520-2528 มีแนวโน้มลดลงเหลือเพียงร้อยละ 5.20 ส่วนมูลค่าการส่ง ออกผลิตภัณฑ์มันสำปะหลังยังคงมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในช่วงดังกล่าวคือ เพิ่มขึ้นร้อยละ 10.57 ของมูลค่าการส่งออกทั้งหมด ถึงแม้ข้าวจะลดลำดับความสำคัญลงในด้านภาครายเข้าซึ่งเงินตรา ต่างประเทศ แต่ก็ยังไม่มียศเกษตรอื่นที่สามารถนำเงินตราเข้าประเทศมากเป็นอันดับหนึ่ง แทนที่ข้าวได้ยกเว้นในพ.ศ. 2516 เพียงปีเดียวเท่านั้น ที่ยางพาราได้เข้าสู่ประเทศเป็น อันดับหนึ่งแทนที่ข้าว (ดูรายละเอียดจากตารางที่ 1.1 และ 1.2 ประกอบ) ทั้งนี้เพราะ ในปีนั้น ผลผลิตข้าวของไทยได้รับความเสียหายจากภัยธรรมชาติทำให้ปริมาณลดลงมาก รัฐบาลเกรงว่าจะมีข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายใน จึงประกาศห้ามส่งออกระยะหนึ่ง ปริมาณการส่งออกข้าวในพ.ศ. 2516 จึงมีเพียง 848,076 ตัน คิดเป็นมูลค่า 3,594 ล้านบาท ในขณะที่ยางส่งออกเป็นมูลค่าถึง 4,573 ล้านบาท

2. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากความสำคัญของข้าวดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ในกลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกับข้าว ตั้งแต่ระดับผู้ผลิตข้าวไปสู่ผู้บริโภคทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ ซึ่งได้แก่ ชาวนา เจ้าของโรงสี พ่อค้าข้าวในประเทศ พ่อค้าผู้ส่งออกข้าวไปจำหน่ายต่างประเทศ และ รัฐบาลในรูปองค์การตลาดเพื่อเกษตรกร รัฐวิสาหกิจในรูปองค์การคลังสินค้า¹ ได้มีนัก วิชาการหลายท่านที่ทำการศึกษาล่วง ปรากฏว่ากลุ่มพ่อค้าส่งออกข้าวเป็นกลุ่มที่มีอำนาจ และอิทธิพลในวงการค้าข้าวมากกว่ากลุ่มอื่นๆ เช่น การศึกษาของ ณรงค์ เนชประเสริฐ¹

¹ ณรงค์ เนชประเสริฐ, "สมาคมการค้าและหอการค้าในประเทศไทย," วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518.

เป็นการศึกษาทางด้านสถาบัน คือ ศึกษาบทบาทของสมาคมการค้าและหอการค้าว่ามี

ความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจอย่างไร ในกรณีข้าว พบว่าจากปริมาณข้าวส่งออกของพ่อค้ารายใหญ่ในช่วงปี 2512-2517 ในจำนวนที่มีเพียง 10 บริษัท ที่เป็นผู้ส่งออกรายใหญ่ ได้แก่ บริษัทรวมทุนไทย บริษัทสหภาพรัชชัย บริษัทป๋วยเฮงตั้ง บริษัทแสงทองค้าข้าว บริษัทไทยฟ้า และบริษัทกมลกิจ โดยส่งออกปีละประมาณ 40-50 เปอร์เซ็นต์ ของปริมาณส่งออกทั้งสิ้นในจำนวน 10 บริษัทที่มี 6 บริษัทที่เป็นคณะกรรมการกำหนดราคาข้าวของสภาหอการค้าฯ ได้แก่ บริษัทช่วยชาว บริษัทป๋วยเฮงตั้ง บริษัทอู่เฝงเหลาฯ บริษัทรวมทุนไทย บริษัทสหภาพรัชชัย และบริษัทกมลกิจ คณะกรรมการกำหนดราคาข้าว¹ จะพิจารณากำหนดราคาข้าวรับซื้อข้าวเป็นรายสัปดาห์ โดยกำหนดราคาข้าวรับซื้อข้าวเปลือกที่ท่าโรงสีในกรุงเทพฯ ราคาข้าวรับซื้อข้าวสารที่ท่าโกดัง(กรุงเทพฯ) และราคาส่งออก เอฟ.โอ.บี กรุงเทพฯ ซึ่งทำให้เชื่อกันว่า การค้าข้าวตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของผู้ค้ารายใหญ่เพียงไม่กี่ราย¹

และจากการศึกษาของ วรณา เลี้ยววาริณ² ที่ศึกษาทางด้านโครงสร้างการตลาดและพฤติกรรมการตลาดของระบบตลาดข้าวเอกราช ในปี 2506-2519 พบว่า การค้าข้าวระดับส่งออกของไทยมีลักษณะเป็นตลาดแข่งขันมากกว่าผูกขาด โดยที่การส่งออกจะกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ ๆ ในระดับปานกลาง และเป็นการแข่งขันส่งออกในกลุ่มผู้ส่งออกรายใหญ่ ๆ จำนวนราว 20-30 ราย ซึ่งสามารถครอบงำแบ่งตลาดเฉลี่ยราวร้อยละ 60 ของปริมาณข้าวส่งออกทั้งหมด ถึงแม้จะมีการรวมกลุ่มกันขายและมีราคาที่กำหนดโดยคณะกรรมการรายงานราคาข้าวเป็นแนวทางในการกำหนดราคาซื้อขายก็ตาม การส่งออกข้าวก็ยังคงมีการแข่งขันในด้านราคา โดยเฉพาะในช่วงที่อุปสงค์ข้าวจากผู้ซื้อมีน้อย

¹ เรื่องเดียวกัน หน้า 96

² วรณา เลี้ยววาริณ, "การวิเคราะห์ระบบการตลาดของข้าวและบริษัทส่งออกของไทย," วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524.

ผลงานการศึกษาเกี่ยวกับพ่อค้าส่งออกข้าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ยังไม่มีผู้ใดทำการศึกษาถึงลักษณะการสะสมทุนของนายทุนพ่อค้าผู้ส่งออกข้าวเลยว่า ทำการสะสมทุนมาได้อย่างไร ผู้เขียนจึงมุ่งศึกษาถึงลักษณะและบทบาทของกลุ่มพ่อค้าส่งออกข้าวของประเทศไทยเป็นประเด็นสำคัญ

คำว่า "ลักษณะของกลุ่มพ่อค้าส่งออกข้าว" หมายถึง พฤติกรรมทางด้านการสะสมทุนของพ่อค้าที่ดำเนินธุรกิจทางด้านส่งออกข้าวออกไปขายผู้บริโภคนานาชาติ ซึ่งต้องเป็นสมาชิกสภาหอการค้าแห่งประเทศไทยและหรือสมาชิกผู้ส่งออกต่างประเทศว่ามีลักษณะหรือช่องทางในการสะสมทุนได้อย่างไร

คำว่า "บทบาทของกลุ่มพ่อค้าส่งออกข้าว" หมายถึง การเติบโตของทุนหลังจากทำการค้าข้าวแล้ว สามารถขยายฐานะเศรษฐกิจของตนไปสู่ทุนรูปแบบอื่นอะไรบ้าง เช่น ทุนการเงิน หรือ ทุนอุตสาหกรรม

ก่อนที่จะศึกษาถึงลักษณะการสะสมทุนและการเติบโตของทุนของนายทุนพ่อค้าส่งออกข้าว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้ถึงต้นกำเนิดและลักษณะของชนชั้นนายทุนไทยก่อนว่ามีวิวัฒนาการและมีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมเศรษฐกิจทุนนิยมของประเทศไทยอย่างไร

จากงานศึกษา ระบบเศรษฐกิจไทย ค.ศ. 1850-1919 ของรองศาสตราจารย์ ดร. จิตรทิพย์ นาดสุภา และ รองศาสตราจารย์ ดร. สุธี ประศาสน์เศรษฐ (2521) ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย พ.ศ. 2398-2453 ของสิริลักษณ์ ตักดีเกรียงไกร (2521) และทุนนิยมชนนางไทย พ.ศ. 2475-2503 ของสังสิต จิริยะรังสรรค์ (2526) พอจะสรุปได้ดังนี้

ลักษณะของชนชั้นนายทุนไทยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้นอยู่ในรูปที่ต้องพึ่งพิงชนชั้นปกครองเดิมหรือรัฐ (พระมหากษัตริย์) ในการแสวงหาผลผลิตส่วนเกินรูปแบบต่าง ๆ โดยรัฐให้โอกาสแก่เอกชนที่ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนได้สะสมทุนจากระบบการประมูลผูกขาดจัดเก็บภาษีอากรให้รัฐและระบบเหมามือง นายทุนที่เกิดขึ้นนี้ เรียกว่า นายทุนข้าราชการ (Bureaucratic Capitalist)¹ ซึ่งเป็นนายทุนที่มี 2 ลักษณะ

¹ สิริลักษณ์ ตักดีเกรียงไกร, "ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุน" ใน วิวัฒนาการทุนนิยมไทย, จิตรทิพย์ นาดสุภา, บรรณาธิการ (ฝ่ายวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ 2523) หน้า 97

ลักษณะหนึ่งเป็นข้าราชการรับใช้รัฐ อีกลักษณะหนึ่งเป็นนักธุรกิจ นายทุนดังกล่าวยอมไม่
เป็นอิสระจากอำนาจรัฐ แต่กลับมีความสัมพันธ์และได้รับการสนับสนุนจากรัฐ นอกจากนี้
ยังมีนายทุนอีกรูปแบบหนึ่งนอกเหนือจากนายทุนข้าราชการ คือ นายทุนนายหน้าหรือกัมปะโต¹
ซึ่งเกิดจากการค้าที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วหลังการทำสัญญาบาวริง น.ศ. 2398 นายทุนดัง
กล่าวทำหน้าที่เป็นตัวแทนนายหน้าให้บริกาการแก่กิจการธุรกิจของนายทุนชาติตะวันตกที่มีกิจ
การสั่งเข้า-ส่งออก และกิจการธนาคาร

ต่อมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง น.ศ. 2475-2503 ลักษณะของ
ชนชั้นนายทุนไทยก็ยังอยู่ในรูปที่ต้องพึ่งพิงชนชั้นปกครองเหมือนเดิม ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลง
แปลงอำนาจทางการเมืองจากชนชั้นปกครองเดิม (พระมหากษัตริย์) เป็นชนชั้นปกครอง
ใหม่กลุ่มต่าง ๆ ทั้งจัดเปลี่ยนนักมหาดินอำนาจก็ตาม ทั้งนี้เนื่องจากชนชั้นปกครองใหม่
ต้องการทำลายการครอบงำทางเศรษฐกิจของนายทุนต่างชาติไม่ว่าจีนหรือตะวันตก จึงได้
นำเอาระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโดยรัฐ (State Capitalism) มาใช้ ด้วย
การจัดตั้งรัฐวิสาหกิจ² และใช้อำนาจรัฐในการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่
กลุ่มตน ทำให้ชนชั้นนายทุนต้องขอความช่วยเหลือหรือขอความช่วยเหลือจากชนชั้น
ปกครองใหม่คนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มอยู่เสมอ แต่ไม่สังกัดกับกลุ่มใดตลอดไป จะ
เปลี่ยนแปลงตามการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง³

จะเห็นได้ว่าชนชั้นนายทุนไทยมีลักษณะเป็นนายทุนข้าราชการหรือนายทุนขุนนาง
ที่พึ่งพิงอำนาจหรือบารมีของผู้มีอิทธิพลทางการเมืองในการดำเนินธุรกิจเสมอมา จนขาด
ความเป็นอิสระจากอำนาจรัฐ ไม่ได้มีการต่อสู้ขัดแย้งกับชนชั้นปกครองเพื่อความ
และเป็นอิสระ
และจากงานศึกษา "การเติบโตและการพัฒนาของนายทุนธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย"
ของบรรณีย์ บัวเล็ก⁴ ก็ได้ตอกย้ำลักษณะของชนชั้นนายทุนไทยว่ามีลักษณะดังกล่าว

¹ สิทธิลักษณะ ศักดิ์เกรียงไกร, เมืองอ้าง หน้า 15-106
² สุทธิ ประศาสน์ เศรษฐ, "วิวัฒนาการของชนชั้นนายทุนไทย", ใน วิวัฒนาการ
ทุนนิยมไทย, ภัทรทิพย์ นาดสุภา, บรรณาธิการ (ฝ่ายวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ 2523), หน้า 164-165.
³ สังคิต นิริยะรังสรรค์, ทุนนิยมขุนนางไทย (น.ศ. 2475-2503), สำนัก
พิมพ์สร้างสรรค์, กรุงเทพฯ 2526, หน้า 291
⁴ บรรณีย์ บัวเล็ก, "การเติบโตและการพัฒนาของนายทุนธนาคารพาณิชย์ใน
ประเทศไทย น.ศ. 2475-2516", วิทยานิพนธ์ปริญญาโททางประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

หอสมุดกลาง สถาบันวิจัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข้างต้นอย่างชัดเจน โดยยกเอากรณีของนายทุนธนาคารพาณิชย์ในประเทศไทย ซึ่งเป็นชนชั้นนายทุนที่มีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจในปัจจุบันเป็นตัวอย่าง ปรากฏว่านายทุนธนาคารพาณิชย์ไทยที่สำคัญในอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ตระกูลหวั่งหลี ตระกูลกล้าซ่า ตระกูลโสภณภิช และตระกูลเตชะไพบูลย์ ส่วนใหญ่มีรากฐานทางเศรษฐกิจจากการเป็นนายทุนข้าราชการในระบบเจ้าภาษีนายอากร หรือคนในบังคับต่างชาติ ที่อาศัยอำนาจรัฐเป็นช่องทางในการสะสมทุนจะสามารถขยายฐานเศรษฐกิจของตน เป็นเจ้าของธุรกิจโรงสี โรงเลื่อย เป็นตัวแทนขายยาต่างน้ำสินค้าเข้าจากต่างประเทศ และส่งสินค้าออกไปจำหน่ายต่างประเทศ โดยเฉพาะข้าวซึ่งเป็นสินค้าส่งออกสำคัญ ในที่สุดก็ทะลักจากทุนการค้ามาเป็นทุนการเงิน ถือเป็นนายทุนธนาคารพาณิชย์

การประมวลผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้นก็เพื่อเป็นแนวทางในการวางกรอบการศึกษาถึงลักษณะและบทบาทของกลุ่มพ่อค้าส่งออกข้าวของประเทศไทย ซึ่งเป็นการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์การค้า (Business History)¹ โดยศึกษาเฉพาะกลุ่มนายทุนพ่อค้าส่งออกข้าวตั้งแต่ระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นกลุ่มที่สำคัญเนื่องจากเป็นผู้ดำเนินธุรกิจการค้าส่งออกสินค้าที่หารายได้เข้าประเทศเป็นอันดับหนึ่งเสมอมา พฤติกรรมทางด้านการสะสมทุนจากการค้าส่งออกข้าวของกลุ่มพ่อค้าย่อมมีผลต่อผู้ที่เกี่ยวข้องหรือผู้ที่มีความสัมพันธ์ด้วยแน่นอน เช่น ชาวนาผู้ผลิตข้าวประชาชนทั่วไปในฐานะผู้บริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก และรัฐบาลในฐานะผู้มีรายได้จากการส่งออกข้าวในรูปแบบหรือค่าพรีเมียม

3. ทฤษฎีและแนวความคิด

การศึกษาหัวข้อนี้อาศัยแนวความคิดของสำนักวัตถุนิยมทางประวัติศาสตร์ของคาร์ล มาร์กซ ที่แบ่งประวัติศาสตร์การจัดลำดับขั้นแห่งวิวัฒนาการของมนุษย์ชาติออกเป็น 6 ระบบ คือ ระบบสังคมของชุมชนมนุษย์ยุคหิน ระบบสังคมทาส ระบบสังคมศักดินา ระบบแคปิตาλισต์ (ระบบทุนนิยม) ระบบโซเชี่ยลิสต์ (ระบบสังคมนิยม) และระบบคอมมิวนิสต์ โดยถือเอาพัฒนาการของปัจจัยการผลิตกับพลังการผลิต และความสัมพันธ์ในการผลิตของมนุษย์ที่รวมกันเป็นระบบเศรษฐกิจ เป็นเครื่องกำหนดให้รู้ถึงระบบแห่งชาติของ

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคม, สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, กรุงเทพฯ 2527, หน้า 25

สังคม¹ และปัจจัยดังกล่าวยังได้กำหนดระบบบริหารทางสังคม และการเมือง ที่เรียกว่า โครงสร้างส่วนบนอีกด้วย กล่าวคือ เมื่อนั่งการผลิตเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความสัมพันธ์ในการผลิตหรือระบบกรรมสิทธิ์เปลี่ยนแปลง ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับโครงสร้างส่วนบนที่พยายามรักษาสถานะเดิม ในที่สุดโครงสร้างส่วนบนก็ต้องเปลี่ยนแปลงสอดคล้องกับพลังการผลิตและระบบกรรมสิทธิ์

จากการแบ่งระบบเศรษฐกิจหรือระบบสังคมดังกล่าวข้างต้น ในยุคก่อนระบบทุนนิยม ช่วงต้นยุคแรกมีรากฐานอยู่กับระบบเศรษฐกิจตามธรรมชาติ ซึ่งการผลิตจำกัดอยู่กับมูลค่าในการใช้ที่มุ่งสำหรับการบริโภคภายในครอบครัวหรือชุมชน ทำด้วย ไม้ไผ่เพื่อขาย เมื่อระบบสังคมเปลี่ยนแปลงเป็นระบบทาสและระบบศักดินา ได้ก่อให้เกิดผลผลิตส่วนเกิน การเกษตรซึ่งในรูปแบบของการเกษตรแรงงาน ผลผลิต และในรูปแบบของเงินตรา² กล่าวคือ ในระยะที่ยังไม่มีการใช้เงิน เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน มีการเก็บค่าเช่าจากผลผลิตส่วนเกิน การเกษตรในรูปแบบของผลผลิต เมื่อเปลี่ยนแปลงเป็นค่าเช่าในรูปแบบของเงินตรา ผู้ผลิตจำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีการผลิตจากการผลิตเพื่อการบริโภคหรือเพื่อใช้ เป็นการผลิตสินค้าเพื่อขายในตลาด

วิธีการซื้อขายในตลาดมี 2 วิธี คือ วิธีที่ผู้ผลิตนำผลผลิตที่ผลิตขึ้นมาขายในตลาดด้วยตนเอง เมื่อได้เงินไปแลกเปลี่ยนหรือซื้อสินค้าอื่นที่ตนเองต้องการ เรียกว่า "ขายเพื่อซื้อ" อีกวิธีคือ "ซื้อเพื่อขาย" เป็นวิธีที่พ่อค้าซึ่งไม่ใช่ผู้ผลิตโดยตรง นำเงินมาซื้อผลผลิตจากผู้ผลิต แล้วนำสินค้าที่ซื้อไปขายให้แก่ผู้บริโภค เมื่อได้เงิน เงินนี้มาจากมูลค่าเดิมที่เราเรียกว่า "มูลค่าส่วนเกินหรือกำไร" ถึงแม้ว่าพ่อค้าจะไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการผลิตก็ตาม เมื่อมีการสะสมมูลค่าที่เพิ่มขึ้นของเงินจากมูลค่าเดิมของมัทมากขึ้น ย่อมก่อให้เกิดความมั่งคั่งโดยเงินตราขึ้น เนื่องมาจากการพาณิชย์กรรม ในที่สุดความมั่งคั่งดังกล่าวก็จะเปลี่ยนแปลงเป็นทุน เรียกว่า "ทุนการค้าหรือการพาณิชย์" ความมั่งคั่งโดยเงินตราที่สะสมอยู่

¹ สุภา ศิริมาชนนท์, แต่ปีศาจสี่, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ:แพรว : ฟ้า
รุ่งเรือง จำกัด, 2529), หน้า 111.

² Mandel, Ernest, Marxist Economy Theory, Marlin Press
London 1974, p. 95.

โฉมใหม่ของพ่อค้ารายใหญ่ ซึ่งทำการค้าขายในสังคมที่มีพื้นฐานอยู่บนผู้ผลิตเล็กอิสระรายย่อย หรือกิจการขนาดเล็กในช่วงเวลานี้ ยังไม่อาจลงทุนเข้าในการค้าระหว่างประเทศได้ พ่อค้าจึงนำกำไรส่วนใหญ่ออกไปลงทุนในกิจการอื่น เช่น ซื้อที่ดิน ออกเงินกู้¹ กู้เงินกู้จึงเกิดขึ้น และเติบโตควบคู่กันไปกับทุนการค้าหรือการพาณิชย์

กระบวนการสะสมทุนดังกล่าวที่ได้มาจากกำไรในการค้าของพ่อค้า ที่เรียกว่า ทุนการค้าหรือการพาณิชย์ และจากการสะสมจากดอกเบี้ยเงินกู้ของนายเงินที่เรียกว่า ทุนเงินกู้ ขึ้นต้นกัน เกิดขึ้นในระยะก่อนการเกิดระบบทุนนิยม เราเรียกว่า "การสะสมทุนขั้นต้น (Primitive Accumulation of Capital)" ซึ่งเกิดขึ้นจากการทรมานเวียดนามและกักอยู่แต่ในการทรมานเวียดนามเท่านั้น คือ เป็นการทรมานเวียดนามของผลผลิตซึ่งก่อนหน้านั้นผลิตในฐานะที่เป็นมูลค่าใช้สอยโดยตรง เปลี่ยนมาเป็นสินค้าที่มีมูลค่าแลกเปลี่ยน โดยไม่ได้ก่อให้เกิดผลิตภาพในการผลิต² (unproductive)

จนกระทั่งการสะสมทุนขั้นต้นผ่านพ้นไป นายทุนพ่อค้าได้นำเงินทุนขั้นต้นที่สะสมไว้มาลงทุนทำการผลิตด้วยตนเอง เพื่อขายแก่ตลาดทั่วไปหรือเพื่อการส่งออก ในการผลิตเพื่อขายแก่ตลาดทั่วไปหรือเพื่อการส่งออกจำเป็นต้องมีการผลิตแบบขนาดใหญ่³ (Mass production) ผู้ผลิตหรือนายทุนจึงต้องมีอำนาจเหนือการผลิตเพื่อรวมกระจุจกปัจจัยการผลิตและแรงงาน ด้วยการผูกขาดการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตให้อยู่ในมือชนชั้นนายทุน ซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อย ดังนั้นผู้ผลิตที่แท้จริงหรือผู้ผลิตดั้งเดิมจึงต้องกลายเป็นเพียงแรงงานรับจ้าง ที่ไม่ได้เป็นทั้งเจ้าของปัจจัยการผลิตและผลผลิตที่เขาผลิตขึ้นมาอีกต่อไป ที่เรียกว่า "ชนชั้นกรรมมาชีพ" และเมื่อนายทุนพ่อค้าสามารถขยายสาขาการผลิตแบบขนาดใหญ่ให้ครอบคลุมทัตอดอุตสาหกรรมในชนบท ซึ่งเป็นงานอาชีพรองของชนบทด้วยการนำเอาเทคนิค

¹ อ้างแล้ว, หน้า 105

² มาร์ก คาร์ล, ค.ศ. 1818-1883, การก่อรูปของเศรษฐกิจก่อนระบบทุนนิยม ฉบับแปลของ Jack Cohen แปลโดย ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527) หน้า 94

³ อ้างแล้ว, หน้า 93

การผลิตที่มีระดับความก้าวหน้าสูงมาแทนการทำด้วยมือ¹ ทำให้นายทุนพ่อค้าซึ่งเป็นเพียงผู้ผลิตเล็กอิสระสามารถสร้างหลักฐาน และโฆษณาเป็นนายทุนอุตสาหกรรมได้ในที่สุด แสดงว่าการเปลี่ยนผ่านจากวิธีการผลิตแบบศักดินามาเป็นวิธีการผลิตแบบทุนนิยมขั้นต้น ผู้ผลิตจะต้องกลายเป็นทั้งพ่อค้าคนกลางและนายทุน² โดยพ่อค้าจะต้องมีอำนาจเหนือการผลิต แสดงว่า นายทุนพ่อค้าได้เพิ่มบทบาทของตนเป็นทั้งผู้ผลิต พ่อค้าคนกลาง และนายทุนที่แท้จริงที่เป็นคนรวบรวมส่วนแบ่งของมูลค่าส่วนเกินไว้ทั้งหมด

สำหรับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจในประเทศไทย กล่าวได้ว่ายังไม่ได้พัฒนาไปถึงขั้นระบบทุนนิยมอย่างสมบูรณ์ดังที่กล่าวมาข้างต้น แม้จะมีการแพร่ระบบทุนนิยมจากภายนอกประเทศเข้ามาก็ตาม แต่ก็ไม่ได้เข้าไปแยกแรงงานออกจากปัจจัยการผลิตหรือขยายผลกำไรในบ้าน ระบบการผลิตยังพึ่งพิงเงินกู้อันและระบบศักดินาจึงยังคงดำรงอยู่ในสังคมหรือสังคมปรากฏรูปแบบการผลิตแบบเอเชีย (Asiatic Mode of production) กล่าวคือพระมหากษัตริย์เป็นเจ้าของและควบคุมที่ดิน แรงงานและเงินทุน ประชาชนไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินต้องเสียค่าเช่าและดอกเบี้ยแก่เจ้าของที่ดินและนายทุนเงินกู้ ไม่มีการเกิดขึ้นใหม่ของอิสระภายใน ไม่มีการตั้งตระกูลอิสระภายในเมืองที่พัฒนาจากกิจกรรมในประเทศ เช่นเช่นตระกูลมีการค้าชาวจีนที่มีอยู่ก็ไม่เป็นอิสระต้องอาศัยพึ่งพิงอำนาจศักดินาในการแสวงหาผลประโยชน์ หรือเป็นนายทุนค้ากับบริษัทต่างประเทศ ไม่มีการขัดแย้งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นระดับฐานเศรษฐกิจ โครงสร้างชนชั้นหรือระดับโครงสร้างส่วนบน

ดังนั้น การเปลี่ยนสู่ระบบทุนนิยมของไทยจึงเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป ปรากฏการณ์ของทุนส่วนใหญ่ยังคงเป็นทุนจากการค้า ซึ่งมีลักษณะทั้งเป็นตัวสลายความสัมพันธ์ทางสังคมแบบศักดินา และในขณะเดียวกันก็ยังคงอนุรักษ์เงื่อนไขทางสังคมที่เอื้ออำนวยต่อการสะสมทุนและต้องพึ่งพิงอำนาจรัฐ

¹ Marx, Karl, Capital Vol. III, International Publishers, New York 1967. p. 335.

² อ้างแล้ว, หน้า 334

4. วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อทราบถึงลักษณะของนายทุนพ่อค้าส่งออกข้าวหลังสงครามโลกครั้งที่สองว่ามีรูปแบบ และวิธีการสะสมทุนมาได้อย่างไร เหมือนหรือแตกต่างไปจากในระยะก่อนสงครามฯ
2. เพื่อประเมินบทบาทของกลุ่มนายทุนดังกล่าวว่าสามารถขยายไปสู่ผู้อื่นที่ไม่ใช่ทุพการค้าหรือไม่
3. เพื่อทราบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างนายทุนพ่อค้าส่งออกข้าวกับกลุ่มอื่น ๆ ในระบบเศรษฐกิจ

5. ขอบเขตการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มุ่งศึกษานิติกรรมทางด้านการศึกษาของพ่อค้าส่งออกข้าวเฉพาะเอกชนเท่านั้น ในฐานะที่เป็นผู้นำสินค้าจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งหรือ เป็นคนกลางระหว่างผู้ผลิตกับผู้ซื้อ ว่ามีลักษณะหรือช่องทางสะสมทุนมาได้อย่างไร และบทบาทของกลุ่มพ่อค้าดังกล่าว ทางด้านการขยายทุนหลังจากทำการค้าข้าวว่าเติบโตหรือสามารถพัฒนาไปสู่ผู้อื่นในรูปแบบใด มีความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นใดในระบบเศรษฐกิจ โดยแบ่งช่วงเวลาการศึกษาตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม และปัจจัยภายนอกสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการค้าส่งออกข้าว กล่าวคือ

จะทำการศึกษาตั้งแต่ระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ. 2489) เป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. 2528 เพราะยังไม่วิวัฒนาการ เมื่อทราบถึงการปรับตัวหรือการเปลี่ยนแปลงบทบาทของกลุ่มนายทุนพ่อค้าส่งออกข้าวในแต่ละช่วงระยะเวลา คือ ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองจนถึงก่อนการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (พ.ศ. 2489-2503) เนื่องจากในระยะหลังสงครามโลกฯ ประเทศต่าง ๆ ต้องการวัตถุดิบและทรัพยากรมากมาย กระตุ้นให้เกิดการค้าระหว่างประเทศกันตัว การค้าส่งออกข้าวของไทยจึงขยายตัวอย่างมาก จึงใจให้มีพ่อค้าส่งออกข้าวเพิ่มจำนวนมากขึ้น และระยะการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจนถึง พ.ศ. 2528 เนื่องจากเป็นระยะที่รัฐเปิดโอกาสให้เอกชนได้ลงทุนอย่างเต็มที่ไม่ว่าเป็นทุนท้องถิ่น ส่วนกลางและทุนต่างชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้มีการร่วมลงทุนกันระหว่างนายทุนกลุ่มต่าง ๆ ในประเทศกับต่างประเทศ

6. วิธีการศึกษา

ใช้วิธีกระบวนการทางเศรษฐกิจแบบประวัติศาสตร์การค้า (Business History) ซึ่งเป็นการศึกษาถึงลักษณะของกลุ่มเศรษฐกิจที่ทำธุรกิจการค้า บทบาทของกลุ่มดังกล่าว ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเศรษฐกิจอื่น ๆ ตลอดจนลักษณะการใช้กลไกทางเศรษฐกิจของกลุ่มดังกล่าวในกระบวนการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจในสังคมใดสังคมหนึ่ง ในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง เพื่อชี้ให้เห็นพัฒนาการของบริษัทธุรกิจหรือตระกูลธุรกิจ โดยอาศัยทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ คือ ทฤษฎีวิวัฒนิยมประวัติศาสตร์ ที่ประกอบด้วยแนวความคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับการสะสมทุนขั้นต้นและพัฒนาการของทุน กับแนวความคิดวิธีการผลิตแบบเอเซียมาเป็นกรอบการวิเคราะห์ กล่าวคือ

จะทำการศึกษาลักษณะของกลุ่มเศรษฐกิจที่ทำธุรกิจการค้าด้วยการส่งออกข้าวไปจำหน่ายต่างประเทศของกลุ่มพ่อค้าส่งออกข้าว ว่ามีวิธีการสะสมทุนขั้นต้นก่อนมาทำการค้าส่งออกข้าวหรือก่อนที่ทุนนิยมจากภายนอกจะแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทย (ถ้านับตั้งแต่การเปิดประเทศใน พ.ศ. 2398 ที่ทำให้ข้าวกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญ) ได้อย่างไร หลังจากตั้งกลุ่มพ่อค้าส่งออกข้าวยังคงมีลักษณะเป็นนายทุนพ่อค้าที่ทำการสะสมมูลค่าส่วนเกินจากกำไรในการค้าส่งออกข้าว ซึ่งเป็นแต่เพียงการหมุนเวียนที่ไม่ก่อให้เกิดผลิตภาพในการผลิตเลย (โดยจะศึกษาถึงลักษณะการเป็นเจ้าของธุรกิจของกลุ่มพ่อค้าส่งออกข้าวว่าครอบครองทุนการค้าในลักษณะใด เป็นการถือที่ภายในครอบครัว หรือระหว่างคนชาติเดียวกับภาษาเดียวกันหรือต่างชาติต่างภาษา และมีลักษณะของการกระจายทุนช่วยธุรกิจของตนเองออกเป็นหลายหน่วยหรือหลายบริษัทในเครือ เพื่อทำการค้าประเภทเดียวกับหรือหลายประเภทพร้อมกัน) หรือได้มีการพัฒนาจากทุนการค้าส่งออกข้าวมาเป็นนายทุนอุตสาหกรรมที่ทำการผลิตด้วยตนเอง ด้วยวิธีการผลิตแบบขนาดใหญ่ที่ต้องอาศัยเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า และสามารถผูกขาดปัจจัยการผลิตไว้ โดยมีมือของกลุ่มตนเอง จนกระทั่งทำให้ผู้ผลิตดั้งเดิมของสังคมต้องกลายเป็นแรงงานรับจ้าง ลักษณะการเติบโตหรือการพัฒนาของทุนจากทุนการค้าข้าวของกลุ่มพ่อค้าส่งออกข้าว เป็นไปในทางอนุรักษนิยม ใจของสังคมที่เอื้ออำนวยต่อการสะสมทุน คือ ต้องพึ่งพิงอำนาจรัฐเสมอมา หรือได้ผ่อนคลายลงและแสดงบทบาททางด้านสลายความสัมพันธ์ทางสังคมแบบศักดินามากขึ้น โดยจะทำการศึกษามุมมองดังกล่าวในแง่การเข้าไปมีความสัมพันธ์กับกลุ่มเศรษฐกิจอื่น ๆ โดยเฉพาะรัฐ ว่านอกเหนือจากการที่กลุ่มพ่อค้าส่งออกข้าวจะมีอำนาจเหนือธุรกิจของตนเองทางด้านการเมืองบทบาทนำในส่วนแบ่งตลาดข้าวส่งออกมากเรียงตามลำดับ ในแต่ละช่วงเวลาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันแล้ว ยังสามารถใช้อิทธิพลทางเศรษฐกิจที่ตนเองมีอยู่ไปธุรกิจดังกล่าว เป็นเครื่องชี้นำการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจ

ใจของรัฐบาล ให้ออกมาในลักษณะที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของตนเองหรือไม่ เนื่องจาก ธุรกิจการค้าส่งออกเป็นธุรกิจที่เกี่ยวกับผลผลิตหลักของประเทศและนำมาซึ่งเงินตราต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ย่อมต้องเกี่ยวข้องกับหน่วยงานของรัฐ นอกจากนี้ธุรกิจดังกล่าว ยังมีการรวมกลุ่มทั้งในรูปของชมรมและสมาคมอีกด้วย ซึ่งการตัดสินใจของรัฐบาลดังกล่าว ย่อมส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของประเทศ

วิธีการศึกษาดังกล่าวสามารถรวบรวมข้อมูลได้จากเอกสารขั้นต้นและขั้นรองจาก เอกสารของหน่วยราชการต่าง ๆ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความ และหนังสือที่ระลึก งานศพ แหล่งข้อมูลดังกล่าวมีดังนี้ ศูนย์บริการเอกสารทางธุรกิจ กรมทะเบียนการค้า กระทรวงพาณิชย์ กองการค้าข้าว กรมการค้าต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร สมาคมผู้ส่งข้าวออกต่างประเทศ สภาหอการค้าแห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ห้องสมุด คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และจากการสัมภาษณ์กลุ่มพ่อค้าส่งออกข้าวโดยตรงที่อาจจะเป็นผู้สืบทอดกิจการต่อจากพ่อค้าดั้งเดิม ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจนี้ในช่วงเวลาต่าง ๆ และใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (analytical description) เป็นแนวทางเสนอผลการศึกษาตามช่วงเวลาที่ได้เฝ้าสังเกต การศึกษา โดยแบ่งระยะเวลาตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมดังกล่าวข้างต้น